

## КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КАТЕГОРІЇ "ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я" У ВЕРИФІКАЦІЇ ПРОБЛЕМИ КОНСТРУКТИВНОГО ПОДОЛАННЯ КРИЗИ БЕЗРОБІТТЯ

*О.В. Рудюк. Концептуальний потенціал категорії "психологічне здоров'я" у верифікації проблеми конструктивного подолання кризи безробіття. Статтю присвячено обґрунтуванню концептуального потенціалу категорії "психологічне здоров'я" як методологічної основи верифікації проблеми конструктивного подолання кризи безробіття.*

*Показано, що для аналізу умов і можливостей конструктивного переживання життєвої кризи, що виникає в обставинах ненормативної логіки професійного розвитку людини, потрібні поняття, які співвідносяться не з окремими характеристиками емоційно-регулятивної сфери особистості, а з її цілісною представленістю в формі системно-динамічного інтегрального утворення. Одним з таких понять виступає концепт "психологічне здоров'я".*

*На підставі теоретичного аналізу виявлено, що конструкт "психологічне здоров'я" володіє тим евристичним концептуальним потенціалом, який забезпечить не лише теоретичну, але й емпіричну репрезентативну основу для аналізу результативних параметрів подолання кризових життєвих ситуацій. Оскільки втрата роботи кваліфікується як кризова життєва ситуація, то психологічне здоров'я може стати для особистості тим буфером і ресурсом, який як базова особистісна компетенція забезпечить конструктивне переживання ненормативної кризи професійного виключення.*

*Важливим результативним аспектом дослідження стало розуміння суті психологічного здоров'я як конструкту, що комплексно характеризує психологічний механізм захисту особистості від психосоматичних захворювань і виступає психологічною системою безпеки, особистісним динамічним потенціалом розвитку її духовності.*

*Перспективи подальших розвідок вбачаються нами в проведенні екстенсивних та інтенсивних пошуків у напрямку встановлення каузального характеру взаємозалежності між факторами психологічного здоров'я та предикторами конструктивного подолання кризи втрати роботи в безробітних.*

**Ключові слова:** *зайнятість, криза, безробіття, професійне виключення, особистість, психічне здоров'я, психологічне здоров'я, подолання кризи.*

*О.В. Рудюк. Концептуальний потенціал категорії "психологічне здоров'я" в верифікації проблеми конструктивного подолання кризи безробіття. Стаття присвячена обґрунтуванню концептуального потенціалу категорії "психологічне здоров'я" як методологічної основи верифікації проблеми конструктивного подолання кризи безробіття.*

*Показано, що для аналізу умов і можливостей конструктивного переживання життєвого кризису, що виникає в обставинах ненормативної логіки професійного розвитку людини, потрібні поняття, які співвідносяться не з окремими характеристиками емоційно-*

нально-регулятивної сфери личности, а с ее целостной представленностью в форме системно-динамического, интегрального образования. Одним из таких понятий выступает концепт "психологическое здоровье".

На основании теоретического анализа обнаружено, что конструкт "психологическое здоровье" владеет тем эвристическим концептуальным потенциалом, который обеспечит не только теоретическое, но и эмпирическое репрезентативное основание для анализа результативных параметров преодоления кризисных жизненных обстоятельств. Поскольку потеря работы квалифицируется как кризисная жизненная ситуация, то психологическое здоровье может стать для личности тем буфером и ресурсом, который в качестве базовой личностной компетенции обеспечит конструктивное переживание ненормативного кризиса профессионального исключения.

Важным результативным аспектом исследования стало понимание сущности психологического здоровья как конструкта, комплексно характеризующего психологический механизм защиты личности от психосоматических заболеваний, выступая психологической системой безопасности, личностным динамическим потенциалом развития ее духовности.

Перспективы дальнейших исследований видятся нами в проведении экстенсивных и интенсивных поисков в направлении установления каузального характера взаимозависимости между факторами психологического здоровья и предикторами конструктивного преодоления кризиса потери работы у безработных.

**Ключевые слова:** занятость, кризис, безработица, профессиональное исключение, личность, психическое здоровье, психологическое здоровье, преодоление кризиса.

**Постановка проблеми.** Соціально-економічна нестабільність, перманентний характер якої визначає сучасні реалії розвитку нашого суспільства, є чи не найактуальнішим трендом сучасної науки. Сьогодні для багатьох пересічних українців соціально-економічні проблеми є не просто абстрактним поняттям, а викликом у площині забезпечення основних вітагенних потреб. Якщо обмежитись соціально-психологічним виміром аналізу цього явища, то стає очевидним, що більшість ризиків, які закономірно маніфестують у ситуації економічної депривації, пов'язані з дезорганізацією особистості в площині її соціальної взаємодії, що неминуче призводить до втрати нею життєвих орієнтирів і перспектив, та виникненням загрози її персональній безпеці: особистісній, соціальній, професійній тощо.

Безперечно, кумуляція негативного потенціалу цих ризиків найяскравіше проявляє себе в ситуації втрати роботи, яка, очевидно, є основним і закономірним дериватом кризи в соціально-економічній площині суспільного розвитку. Розставляючи відповідні концептуальні акценти, хотілося б змістовно охопити аналізом ту частину кризової феноменології, яка пов'язана з переживанням стану професійного виключення в безробітних. Адже наукова рефлексія кризового стану, в якому сьогодні перебуває вітчизняний ринок праці, і проблем, які переживає особистість у зв'язку з втратою чи відсутністю зайнятості, дозволяє констатувати, що сучасний

стан їх психологічного осмислення далеко ще не повний і до кінця не вичерпаний.

У цьому контексті важливо розуміти, що будь-які модальності кризової феноменології, релевантні ситуації професійного виключення є суть психологічними за своєю природою, адже породжуються активністю особистості самого безробітного, яка сприймає й осмислює їх, прагне протистояти труднощам і вибудувати нові стосунки зі світом. Дуже часто такі ненормативні обставини індивідуального життя супроводжуються втраченою почуття визначеності й прозорості щодо власного майбутнього, депривацією базових потреб, професійною і соціальною маргіналізацією, втраченою сенсу життя і, як наслідок, переживанням життєвої кризи.

У перспективі забезпечення комплексу внутрішньо релевантних умов успішного подолання кризи втрати роботи важливим є розуміння ролі особистісної детермінанти в психосоціалній адаптації безробітних. Без активності безробітного в процесі переживання кризи, без внутрішньої готовності до пошуку шляхів подолання професійних проблем за рахунок активізації та переосмислення своїх внутрішніх резервів, без активної смислової роботи з дискредитації неадекватних новій соціалній ситуації цінностей вирішення цієї проблеми навряд чи буде успішним.

Для аналізу умов і можливостей конструктивного переживання життєвої кризи, що виникає в обставинах ненормативної логіки професійного розвитку людини, потрібні поняття, які співвідносяться не з окремими характеристиками емоційно-регулятивної сфери особистості, а з її цілісною представленістю в формі системно-динамічного, інтегрального утворення. Така рефлексивна позиція дозволить виявити цілу низку важливих для нашого аналізу особливостей прояву кризових феноменів, а також умов і закономірностей їх конструктивного подолання.

Виходячи з такої логіки, принципово важливим для подальшої психологічної інтерпретації закономірностей подолання кризи в безробітних є концепт "психологічне здоров'я", верифікація якого, на нашу думку, забезпечить репрезентативну методологічну основу для розуміння змістових і результативних його параметрів.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій** свідчить про виражений науковий інтерес до проблеми психологічного здоров'я особистості, що репрезентується цілою низкою різноманітних напрямків її вивчення. Зокрема, це поняття стало центральним для ряду вітчизняних (Галецька І., Дубровіна І., Лишук В., Ложкін Г., Моляко В., Нікіфоров Г., Пахальян В., Помиткін Е., Слободчиков В., Торохтій В., Шувалов А.) і зарубіжних (Маслоу А., Перлз Ф., Франкл В.) досліджень. Проте при всій результативності такого пошуку загальноприйнятого дефініційного визначення поняття "психологічне здоров'я" ще досі немає. Наукова дискусія з приводу теоретич-

них аспектів психологічного здоров'я фокусується на поясненні суті цієї психологічної категорії залежно від концептуальної позиції дослідника. Теоретичні та емпіричні розвідки в цьому напрямку забезпечили репрезентативне концептуальне тло для психологічної інтерпретації широкого спектра пов'язаних з ним феноменів.

Серед авторських позицій можна виділити такі, що володіють високим рівнем евристичної цінності й репрезентативною базою понятійної операціоналізації. Так, у деяких авторів знаходимо визначення психологічного здоров'я як показника нормального розвитку особистості (Дубровіна І.); воно виступає продуктом творчої самореалізації, самовираження, саморозвитку індивіда (Маслоу А.); показником особистісної зрілості (Нікіфоров Г.). Деякі дослідники операціоналізують це поняття як інтегративний показник життєво важливих функцій особистості (Ананьєв Б.); визначають його мірою творчості особистості (Моляко В.); ототожнюють його з показником духовності особистості (Васильєва О.); розглядають як чинник соціальної успішності індивіда (Бакштанський В., Тунгусова Т.). Проте стан розробки проблеми психологічного здоров'я особистості не може вважатися достатнім з огляду на відсутність концептуальних передумов її аналізу в площині конструктивного переживання й подолання особистісних криз, викликаних безробіттям.

**Мета статті** полягає в обґрунтуванні концептуального потенціалу категорії "психологічне здоров'я" як методологічної основи верифікації проблеми конструктивного подолання кризи безробіття.

**Виклад основного матеріалу.** У контексті теоретико-методологічних завдань нашого дослідження спробуємо систематизувати й узагальнити актуальний дефініційний ряд поняття "психологічне здоров'я", представлений у сучасній психологічній теорії й практиці.

Багатогранність поняття "психологічне здоров'я" дозволяє великій кількості дослідників виділяти найрізноманітніші його аспекти. На думку І. Дубровіної, термін "психологічне здоров'я" позначає тісний зв'язок з вищими проявами людського духу й дозволяє виділяти власне психологічний аспект проблеми психічного здоров'я, на відміну від медичного, соціологічного, філософського та інших аспектів [9, с. 52]. Ця сентенція потребує більш розлогого уточнення в ракурсі змістової диференціації понять "психологічне здоров'я" й "психічне здоров'я", оскільки в численних наукових працях немає чіткого їх розмежування, а в деяких публікаціях спостерігається підміна одного поняття іншим. Можливо, це пояснюється тим, що довгий час проблема здоров'я залишалася за межами інтересу психологічної науки.

У словнику під редакцією А. Петровського і М. Ярошевського [див.: 10] зроблено спробу визначити психічне здоров'я не з медичного, а з психологічного погляду. Психічне здоров'я розглядається як стан душевно-

го благополуччя, що характеризується відсутністю хворобливих психічних явищ і забезпечує адекватну до умов навколишньої дійсності регуляцію поведінки й діяльності. Психічне здоров'я – повноцінний розвиток і функціонування психічного апарату, що дозволяє адекватно відображати реальність і керувати власною поведінкою. Воно виступає передумовою психологічного здоров'я. Власне, І. Дубровіна й тлумачить термін "психологічне здоров'я" передусім стосовно окремих психічних процесів і механізмів [9].

Якщо провести змістовнішу диференціацію поняття "психологічне здоров'я", спираючись на позицію цього автора, то стає очевидним, що психологічне здоров'я полягає в тому, що людина знаходить гідне, з її погляду, місце в пізнаваному нею світі. Це означає, що психологічне здоров'я передбачає інтерес до життя, свободу думки та ініціативу, активність і самостійність, відповідальність і здатність до самопожертви, віру в себе й повагу до іншого, здатність до сильних почуттів і переживань, усвідомлення власної індивідуальності й радісне здивування з приводу неповторності та своєрідності оточення, творчість у найрізноманітніших сферах життя й діяльності.

Подібне до позиції І. Дубровіної визначення цих понять знаходимо в І. Галецької [3, с. 79-85]. На думку автора, поняття "психічне здоров'я", насамперед, стосується механізмів та структури психічних процесів та станів, здатності до саморегуляції та координації діяльності згідно наявних нормативів, а також функціональної ресурсності. У межах моделі двофакторної структури психічного здоров'я І. Галецька змістовно диференціює поняття структурно-процесуального психічного здоров'я та психологічного здоров'я. Структурно-процесуальне психічне здоров'я стосується психічної діяльності, характеристик процесів і властивостей когнітивної та емоційно-вольової сфер. Психологічне здоров'я – втілення соціального, емоційного та духовного благополуччя (як ресурсу та стану), оскільки воно є потенційною передумовою забезпечення життєвих потреб для активного способу життя, досягнення власних цілей, адекватної та оптимальної взаємодії з людьми, соціальним та іншим оточенням. Психологічне здоров'я стосується радше семантичних аспектів психічного здоров'я, властивостей Я людини. Якщо структурно-процесуальне психічне здоров'я стосується механізмів, то психологічне здоров'я охоплює сутнісні властивості ціннісно-мотиваційної та ноогенної сфери людини, її переконання, властивості Я та ідентичність, а також духовну сферу [3].

Як вказує О. Завгородня, у фаховій літературі зустрічаються два основні підходи до трактування співвідношення між зазначеними поняттями: 1) психологічне здоров'я можливе лише за умови психічного; 2) психологічне здоров'я є відносно автономним щодо психічного, між ними навіть можливі суперечності [4, с. 125].

Семантична й змістова нетотожність цих понять ілюструється лаконічною позицією Б. Братуся, який, розмірковуючи про тенденції сучасно-

го суспільства, визнає, що людина може бути цілком психічно здоровою (добре запам'ятовувати, мислити і т.п.) й одночасно – особистісно збитковою, хворою (не координувати, не направляти своє життя на досягнення людської сутності, задовольнятися сурогатами і т.п.) [2].

Ряд дослідників (В. Слободчиков, А. Шувалов), користуючись обома термінами, визначають психологічне здоров'я як вищий рівень психічного, який характеризується новою якістю смислових ставлень людини. Наступним, найвищим, рівнем дослідники виокремлюють рівень індивідуально-психологічного здоров'я, оцінка якого залежить від здібностей індивіда будувати адекватні способи реалізації смислових прагнень [11].

Чітку й змістовно обгрунтовану позицію в диференціації зазначених понять займає С. Максименко, в якого психічне здоров'я – це аспект здоров'я взагалі, що пов'язаний із душевним комфортом, відсутністю психопатологій, здатністю до ефективної діяльності та саморегуляції в контексті досягнення поставлених цілей і реалізації власних інтересів. Психологічне здоров'я науковець розглядає як засіб диференціації соматично та психічно здорової особистості від її спрямованого руху в напрямку реалізації вищих, духовних сенсів життя [7].

Узагальнюючи теоретичний і емпіричний фактаж низки досліджень, більшість авторів інтерпретують психічне здоров'я як власну життєздатність індивіда, забезпечену повноцінним розвитком і функціонуванням психічного апарату. Воно виступає передумовою здоров'я психологічного. Стан психологічного здоров'я характеризує індивіда як суб'єкта життєдіяльності, розпорядника душевних (і не тільки) сил і здібностей.

Актуальна проблематика займає важливе місце в теоретичних конструкціях А. Холмогорової та Н. Гаранян [12]. Дослідники спеціально не використовують поняття "психологічне здоров'я", проте активно послуговуються терміном "психічне здоров'я", наповнюючи його суто психологізованим змістом, а саме, визначають його як баланс між умінням віддавати та брати від іншого, бути наодинці та серед людей, любити себе та любити інших тощо [12].

Доволі евристичним і таким, що відповідає завданням нашого дослідження, є підхід до проблеми психологічного здоров'я, запропонований В. Пахальняном [8]. Він розуміє психологічне здоров'я як динамічний стан внутрішнього благополуччя (балансу, узгодженості) особистості, що іманентно визначає її сутність. У розумінні автора, психологічне здоров'я виступає як глобальний, універсальний особистісний конструкт, який охоплює індивідний та особистісний рівні психіки; характеризується онтогенетичною динамікою та розкриває закономірності розвитку самовідношення на прикладі ставлення до власного здоров'я, що дозволяє своєчасно прогнозувати ті чи інші несприятливі тенденції в становленні особистості

та способи їхнього подолання. Зокрема, автор відзначає, що здорові в психологічному сенсі – це люди з високим ступенем самоактуалізації.

Розширене тлумачення терміну "психологічне здоров'я" знаходимо у В. Белова та А. Шмакова, в публікаціях яких психологічне здоров'я визначається як єдина й повноцінна життєдіяльність людини з притаманними їй видовими та індивідуальними біологічними, психологічними і соціальними функціями [1].

Наше розуміння суті поняття психологічного здоров'я максимально змістовно співвідноситься з позицією О. Селезньова, в якого цей конструкт комплексно характеризує психологічний механізм захисту особистості від психосоматичних захворювань, виступаючи психологічною системою безпеки, особистісним динамічним потенціалом розвитку духовності. Щодо психічного здоров'я, то в розумінні автора цей термін констатує лише відсутність психічних захворювань, нормує критерії свідомості, пізнавальної, емоційної, рухово-вольової сфер психічної діяльності людини. Психологічно здорові люди особистісно активні, виявляють підвищений інтерес до життя, сповідують свободу думки та ініціативу, активність і самостійність, відповідальність і здатність до самопожертви, віру в себе й повагу до іншого; виявляють здатність до сильних почуттів і переживань, творчість у найрізноманітніших сферах життя і діяльності. Саме психологічне здоров'я, на думку ряду дослідників, є головною умовою самоактуалізації особистості, її повноцінного розвитку та функціонування [5].

Такі сентенції можуть стати основою нашої узагальненої позиції в розумінні актуальної проблеми, в якій психічне здоров'я представляється необхідною, але далеко не єдиною умовою формування психологічного здоров'я. Психологічне здоров'я, будучи найважливішою складовою здоров'я людини, стосується особистості в цілому й становить не застигле утворення, а процес розвитку в напрямку досягнення людиною своєї сутності й самоактуалізації.

Така узагальнена позиція знаходить своє відбиття на рівні критеріїв, розроблених Всесвітньою організацією охорони здоров'я в контексті визначення психологічного здоров'я (ВООЗ) [6]:

1. Усвідомлення та відчуття безперервності існування, постійності, ідентичності фізичного та психічного "Я".
2. Відчуття подібності переживань в однотипних ситуаціях.
3. Критичне ставлення до себе, результатів своєї діяльності.
4. Відповідність психічних реакцій силі й частоті впливів, соціальних ситуацій, обставин.
5. Здатність коригувати свою поведінку.
6. Планування своєї діяльності, реалізація цих планів.
7. Здатність змінити свою поведінку відповідно до ситуації.

І хоча система критеріїв психологічного здоров'я ВООЗ є доволі формальною, проте дозволяє досить чітко визначитись у принципових для подальшого психологічного аналізу пріоритетах. Конструкт "психологічне здоров'я" має в нашому розумінні той евристичний концептуальний потенціал, який у площині вирішення кризових життєвих ситуацій (а втрату роботи ми кваліфікуємо саме як кризову життєву ситуацію) може стати для особистості тим буфером і ресурсом, який як базова особистісна компетенція забезпечить конструктивне переживання ненормативної кризи професійного виключення. Тому психологічне здоров'я особистості набуває для нас особливого значення в сенсі розуміння механізмів успішного подолання кризових явищ, викликаних безробіттям.

Таким чином, здійснений аналіз дозволяє констатувати достатньо інтенсивну психологічну "експлуатацію" поняття психологічного здоров'я в теоретичних підходах вітчизняних авторів, що, своєю чергою, дозволяє використовувати його і в нашій дослідницькій схемі в аспекті важливого предиктора процесу конструктивного подолання кризи професійного виключення в безробітних.

Не акцентуючи уваги на детальному аналізі проблеми критеріїв психологічного здоров'я та параметрів поведінки психологічно здорової особистості, спробуємо репрезентувати той аспект її наукової експлікації, який безпосередньо пов'язаний з лейтлінією нашого теоретичного дослідження.

Концептуальним інструментом, продуктивним у зближенні ліній аналізу феноменів психологічного здоров'я та подолання кризи безробіття, може стати модель М. Яходи [13]. Свій підхід вона називає соціально-психологічним, підкреслюючи важливість обох складових у розумінні безробіття. Формулюючи своє бачення психологічної сутності безробіття, вона вперше вводить два евристичних поняття – явної та латентної функції трудової зайнятості [13, с. 184].

Автор розглядає трудову зайнятість як соціальний інститут, чия організація й правила функціонування приписують людині, включеній у нього, певні неминучі форми поведінки й суб'єктивного досвіду. Це відбувається незалежно від того, подобається людині її робота чи ні. Забезпечення прибутку й засобів до існування – прямий наслідок, або явна функція, залучення до трудової зайнятості. На це звертають увагу практично всі дослідники, часто не помічаючи його латентних функцій, які можна виявити в ситуації втрати роботи. М. Яхода виділяє п'ять таких функцій: 1) праця завдяки своїй регулярності та певному часовому розкладу структурує повсякденне життя людини, робить його впорядкованим, вписує в ритми ширших соціальних спільностей. Зазвичай безробітні відчувають труднощі в організації своєї поведінки, що позначається на їх мотивації й самопочутті; 2) трудова зайнятість передбачає регулярну взаємодію з колегами,



іншими людьми, що створює передумови для встановлення професійних і дружніх контактів, розширення соціального горизонту людини. Взаємодія з колегами не тільки розширює досвід спілкування, але й виступає амортизатором багатьох проблем, що виникають у професійній діяльності та за її межами. Безробіття значною мірою депривує міжособистісні контакти й спілкування; 3) праця – механізм залучення людини до колективних цілей, оскільки формує не лише зміст індивідуальних трудових цілей, а й пов'язує їх з цілями інших людей і організацій. Це робить людську працю осмисленою, підтримує в людині почуття загальної компетентності. Часто безробітні відчувають безцільність існування й непотрібність; 4) зайнятість формує соціальний статус людини, оскільки пов'язана з виконанням певних ролей на певних позиціях у соціальній структурі суспільства. З одного боку, це впливає на формування персональної ідентичності й самооцінки, з іншого – позначається на соціальному статусі інших членів сім'ї та сім'ї в цілому. Втрата роботи переводить людину в ряди аутсайдерів, маргіналів. При цьому психологічні проблеми виникають не лише в безробітного, але й у членів його сім'ї; 5) участь у трудовій зайнятості спонукає до регулярної активності. Відсутність роботи підвищує апатію, й безробітним доводиться докладати додаткові зусилля для самостимуляції.

Якщо всі п'ять функцій депривовані, то висока ймовірність розвитку кризи, подальший сценарій перебігу якої може відбуватися вже за деструктивною логікою.

Модель М. Яходи має високу евристичну цінність, що дозволило їй дуже довго перебувати в фокусі теоретико-концептуальних пріоритетів західних і вітчизняних дослідників проблеми безробіття. Резюмуючи викладені ідеї, слід погодитися з нею в розумінні важливості конституюючої функції трудової зайнятості. Втрачаючи роботу, людина не просто втрачає засоби до існування, а цілий комплекс важливих зв'язків із соціальною реальністю. Проте залишається відкритим питання: як депривація явних і латентних функцій трудової зайнятості "переробляється" особистістю й перетворюється на умову й вихідну точку конструктивного подолання кризи безробіття?

Імовірною відповіддю на це запитання може стати ідея про базовий рівень психологічного здоров'я особистості, конституююча роль якого полягатиме в забезпеченні психологічного ресурсу її захисту, який виконає роль амортизатора сукупного впливу деформації означених латентних функцій і, таким чином, забезпечить нівелювання негативних психологічних наслідків професійної депривації, викликаной безробіттям.

У річищі означеної логіки нашого аналізу хотілося б згадати підхід П. Уорра [14]. Головною складовою підходу П. Уорра є "вітамінна" модель, згідно якої на психічне здоров'я й поведінку людини в сфері зайнятості впливають дев'ять професійно релевантних параметрів її життєвого

середовища: 1) можливість контролювати все, що відбувається, й приймати рішення в своїй роботі; 2) можливість використовувати й розвивати свої професійні вміння та навички; 3) особливості цілей і способів залучення до діяльності; 4) різноманітність і варіативність умов праці; 5) прозорість, передбачуваність професійного середовища; 6) можливість заробляти; 7) фізична безпека; 8) можливість встановлення й підтримання міжособистісних контактів; 9) престижність соціального статусу. Депривація будь-якого із зазначених параметрів викликає негативний резонанс у площині психологічного самопочуття, що в ситуації безробіття є очевидним. З іншого боку, загальний депривуючий потенціал ситуації безробіття – феномен нелінійний і відносний, що визначається співвідношенням витрат і зисків для особистості при переході зі стану зайнятого в стан безробітного.

Ще однією важливою складовою підходу П. Уорра виступає уявлення про базис психологічного здоров'я, який утворюють чотири взаємодійні фактори: емоційне благополуччя, компетентність, рівень особистої автономії, рівень життєвих домагань. Вони стійкі в часі й впливають на рівень психологічної вразливості в ситуації безробіття [14].

Такі аргументи є свідченням тісної кореляції між факторами психологічного здоров'я особистості та змістовно-процесуальними і результативними показниками конструктивного подолання кризи, викликаной втратою роботи. Хоча стверджувати про лінійний характер такої залежності не доводиться.

**Висновки і перспективи подальших розвідок.** У процесі здійсненого аналізу було зроблено спробу теоретичної верифікації концепту психологічного здоров'я як одного з важливих психологічних конструктів для фіксації процесів, які розгортаються в площині конструктивного подолання кризи безробіття. Стає очевидним, що продуктивне вивчення психологічних закономірностей та механізмів конструктивного подолання кризи професійного виключення в безробітних неможливе без залучення концептуального потенціалу категорії психологічного здоров'я, яка, виступаючи одним з важливих предикторів успішного подолання кризи безробіття, змістовно конкретизує перетворюючу активність безробітного в ситуації професійного виключення, забезпечуючи цим конструювання нової соціальної ситуації зайнятості.

Концептуальний аналіз категорії психологічного здоров'я забезпечує розуміння важливості тієї ролі, яку відіграє особистісна детермінанта в психосоціальної адаптації безробітних, а також дає підстави розробляти її як найбільш евристичний понятійний еквівалент для фіксації змістовно-процесуальних і результативних показників конструктивного подолання кризи професійного виключення в безробітних.

У перспективі подальших розвідок у цьому напрямку хотілося б зазначити, що брак валідних психодіагностичних інструментів, з одного

боку, і дефіцит репрезентативної бази емпіричних досліджень у річищі цієї проблематики, з іншого боку, є на сьогодні гальмівними чинниками розуміння закономірностей генезису й динаміки кризових явищ, викликаних втратою роботи. Це може стати одним із головних аргументів на користь проведення екстенсивних та інтенсивних пошуків у напрямку встановлення каузального характеру взаємозалежності між факторами психологічного здоров'я та предикторами конструктивного подолання кризи втрати роботи в безробітних.

### Список використаних джерел

1. Белов В.П. Реабилитация больных как целостная система [Текст] / В.П. Белов, А.В. Шмаков // Вестник АМН СССР. – 1987. – № 34. – С. 60-67.
2. Братусь Б.С. К проблеме человека в психологии / Б.С. Братусь // Вопросы психологии. – 1997. – № 5. – С. 23-35.
3. Галецька І.І. Психологічне здоров'я як критерій внутрішньої свободи / І.І. Галецька. Психологічні студії Львівського університету: зб. наук. праць. – Львів, 2004, – С. 79-85.
4. Завгородня О. Проблема психологічного здоров'я: теоретичні та прикладні аспекти / О. Завгородня // Психологія і суспільство. – 2007. – № 3. – С. 124-137.
5. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України [Текст] / за ред. С.Д. Максименка. Т. XII, част. 3. – К., 2010. – 448 с.
6. Здоровье для всех к 2000 году. Глобальная стратегия ВОЗ. – Женева : Изд-во ВОЗ, 1981. – 106 с.
7. Максименко С.Д. Психічне здоров'я дітей / С.Д. Максименко // Психолог. – 2002. – № 1. – С. 4.
8. Пахальян В.Э. Развитие и психологическое здоровье / В.Э. Пахальян. – СПб. : Питер, 2006. – 240 с.
9. Практическая психология образования : учеб. пособие / под ред. И.В. Дубровиной. – СПб. : Питер, 2004. – 592 с.
10. Психология : словарь / под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – [2-е изд., испр. и доп.] – М. : Изд. полит. лит., 1990. – 297 с.
11. Слободчиков В.И. Антропологический подход к решению проблемы психологического здоровья детей / В.И. Слободчиков, А.В. Шувалов // Вопросы психологии. – 1996. – № 5. – С. 54-78.
12. Холмогорова А.Б. Культура, эмоции и психическое здоровье / А.Б. Холмогорова, Н.Г. Гаранян // Вопросы психологии. – 1999. – № 2. – С. 67-78.
13. Jahoda, M. Work, employment, and unemployment: values, theories and approaches in social research / M. Jahoda // American Psychologist. – 1981. – Vol. 36. – № 2. – P. 184-191.

14. Warr, P. Work, unemployment, and mental health / P. Warr. – Oxford : Oxford university press, 1987. – 361 p.

### Spisok vikoristanih dzherel

1. Belov V.P. Reabilitacija bol'nyh kak celostnaja sistema [Tekst] / V.P. Belov, A.V. Shmakov // Vestnik AMN SSSR. – 1987. – № 34. – S. 60-67.

2. Bratus' B.S. K probleme cheloveka v psihologii / B.S. Bratus' // Voprosy psihologii. – 1997. – № 5. – S. 23-35.

3. Galec'ka I.I. Psihologichne zdorov'ja jak kryterij vnutrishn'oi' svobody. Psihologichni studii' L'vivs'kogo universytetu. : zb. nauk. prac'. – L'viv, 2004, – S. 79-85.

4. Zavgorodnja O. Problema psihologichnogo zdorov'ja: teoretychni ta prykladni aspekty / O. Zavgorodnja // Psihologija i suspil'stvo. – 2007. – № 3. – S. 124-137.

5. Zbirnyk naukovyh prac' Instytutu psihologii' im. G.S. Kostjuka NAPN Ukraïny [Tekst] / za red. S.D. Maksymenka. T. XII, chast. 3. – K., 2010. – 448 s.

6. Zdorov'e dlja vseh k 2000 godu. Global'naja strategija VOZ. – Zheneva : Izd-vo VOZ, 1981. – 106 s.

7. Maksymenko S.D. Psihichne zdorov'ja ditej / S.D. Maksymenko // Psiholog. – 2002. – № 1. – S. 4.

8. Pahal'jan V.Je. Razvitie i psihologicheskoe zdorov'e / V.Je. Pahal'jan. – SPb. : Piter, 2006. – 240 s.

9. Prakticheskaja psihologija obrazovanija: ucheb. posobie / pod red. I.V. Dubrovinoj. – SPb. : Piter, 2004. – 592 s.

10. Psihologija : slovar' / pod red. A. V. Petrovskogo, M. G. Jaroshevskogo. – [2-e izd., ispr. i dop.]. – M. : Izd. polit. lit., 1990. – 297 s.

11. Slobodchikov V.I. Antropologicheskij podhod k resheniju problemy psihologicheskogo zdorov'ja detej / V.I. Slobodchikov, A.V. Shuvalov // Voprosy psihologii. – 1996. – № 5. – S. 54-78.

12. Holmogorova A.B. Kul'tura, jemocii i psihicheskoe zdorov'e / A.B. Holmogorova, N.G. Garanjan // Voprosy psihologii. – 1999. – № 2. – S. 67-78.

13. Jahoda, M. Work, employment, and unemployment: values, theories and approaches in social research / M. Jahoda // American Psychologist. – 1981. – Vol. 36. – № 2. – P. 184-191.

14. Warr, P. Work, unemployment, and mental health / P. Warr. – Oxford : Oxford university press, 1987. – 361 p.

*O.V. Rudiuk. Conceptual potential of "psychological health" category in the verification of problem of structural overcoming of the unemployment crisis. The article deals with grounding conceptual potential of category*

"psychological health" as a methodological basis for the verification problem of structural overcoming of the unemployment crisis.

It is demonstrated that for the analysis of the conditions and possibilities of life crisis constructive experience which arises in circumstances of non-normative logic of person professional development there is a necessity in a concept that correlate not with individual characteristics of emotional regulatory sphere of personality but with its integral representation in the form of system-dynamic, integrated formation. One of these concepts is the concept of "psychological health".

Based on theoretical analysis it is found that the construct of "psychological health" has the conceptual heuristic potential which will provide not only theoretical, but empirical representative basis for the analysis of performance parameters of overcoming crisis situations. Since the loss of occupation is identified as crisis situation, psychological health may serve for personality as buffer and resource which as a basic personal competence will provide meaningful experiences of non-normative crisis of professional exclusion.

An important aspect of the study was treating of psychological health as a construct that comprehensively describes the psychological defense mechanism of personality from psychosomatic diseases and acts as psychological security system, personal dynamic potential of its spirituality.

Prospects for further research are seen by us in carrying out extensive and intensive searches in the direction of establishing the causal nature of interdependence between the factors of psychological health crisis and predictors of constructive overcoming the loss of occupation by the unemployed.

**Key words:** employment, crisis, unemployment, occupational exclusion, personality, mental health, psychological health, crisis overcoming.

Отримано: 2.04.2015 р.

УДК 159.9:62

*А.І. Тарасенко*

## **ЕФЕКТИВНІСТЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СТАНІВ ФАХІВЦІВ-МЕТАЛУРГІВ**

*А.І. Тарасенко. Ефективність психологічної регуляції функціональних станів фахівців-металургів. В статті розглянуто основні теоретичні підходи до психологічної регуляції функціональних станів фахівців в умовах виробничої діяльності. Розроблено класифікацію вказаних підходів, викладені їх основні положення.*

*Автор, шляхом теоретичного аналізу, розглядає підходи до визначення ефективності психологічної регуляції функціональних станів фахівців й розкриває її особливості в умовах металургійного підприємства.*

*Аналізується внесок відомих вчених в її розробку для професії. Зазначено, що втілення відповідних способів оптимізації ФС металургів в психології та психофізіології праці має свої особливості.*

*Проаналізувавши засоби профілактики несприятливих ФС в таких галузях науки, як психологія праці, психогігієна, медицина, психологія та психофізіологія праці, автор переконливо стверджує, що реалізація коре-*